

ZINĀTNES DZĪVE

PĀRSKATS PAR LU LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA DARBU 2010. GADĀ

LU Latvijas vēstures institūtā zinātniski pētnieciskais darbs 2010. gadā iesākās nu jau ierastā gaisotnē, ar bažām un neziņu par atvēlētā finansējuma apjomu. Kavējās arī valsts pētījumu programmas (turpmāk – VPP) “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” izvērtēšana un apstiprināšana, tā tika aizsākta tikai jūnijā. Tāpat 2010. gadā saruka jau tā niecīgā fundamentālo un lietišķo pētījumu projektiem piešķirtā kopsumma, turklāt, lai vieglāk varētu grantus administrēt, nācās samazināt grantu skaitu, mākslīgi apvienojot 2009. gadā apstiprinātās tēmas. Tādējādi LU Latvijas vēstures institūtā pēc grantu apvienošanas no deviņiem projektiem 2010. gadā tika realizēti vairs pieci. Jāatzīmē, ka arī bāzes finansējums 2010. gadā neveidoja pat pusi no aprēķinātās piešķiramās summas. Ekonomiskās krīzes iespaidā strauji samazinoties būvdarbiem, sarucis arī arheoloģisko aizsardzības izrakumu līgumdarbu skaits.

Jānorāda, ka, palielinoties nodokļiem un institūta infrastruktūras uzturēšanas izmaksām, LU Latvijas vēstures institūtā darba alga ir noslidējusi gandrīz līdz minimālās algas līmenim.

Nr. p. k.	Finansējuma avoti	2008. g. (lati)	2009. g. (lati)	2010. g. (lati)
1.	LZP granti un cits LZP finansējums	182 023	121 796	109 208
2.	Valsts pētījumu programma	265 000	176 330	78 950
3.	Zinātniskās darbības bāzes finansējums	245 008	129 507	103 027
4.	Līgumdarbi ar LR pašvaldībām un juridiskām personām	80 688	30 000	23 672
5.	Līgumdarbi ar ārvalstu juridiskām personām	10 081	–	–
Kopā:		782 800	457 633	314 857

Neskatoties uz finansiāli grūto situāciju, 2010. gadā LU Latvijas vēstures institūtā dažāda apjoma noslodzē strādāja 59 darbinieki (48 pilna un 11 nepilna laika ekvivalentā): 18 vadošie pētnieki, 16 pētnieki, 10 zinātniskie asistenti, 15 – zinātniski tehniskais personāls un zinātni apkalpojošais personāls.

2010. gada 28. maijā Anita Čerpinska aizstāvēja promocijas darbu “Rīgas nozīme Krievijas impērijas aizsardzības sistēmā 1812. gada karā”, iegūstot doktora grādu vēstures nozarē Latvijas vēstures apakšnozarē. Līdz ar to LU Latvijas vēstures institūtā 2010. gadā strādāja 34 zinātni doktor, bet doktorantūrā mācās vēl četri jaunie zinātnieki (I. Boldāne, R. Brūzis, E. Guščika, I. Lazdiņa).

2010. gadā nekādas būtiskas izmaiņas institūta struktūrā nav veiktas un faktiskais pētnieciskais darbs institūtā noris katra projekta ietvaros, pie tam vienas tēmas realizācijā dažkārt apvienojušies vairāku vēstures apakšnozaru speciālisti. Tādēļ LU Latvijas vēstures institūtā šajā gadā paveiktais aplūkots pēc darba rezultātiem katrā projektā.

2010. gadā turpinājās darbs visos četros jau iepriekšējā gadā aizsāktajos starptautiskajos projektos, kuros institūts piedalās vai nu zinātnieku apmaiņas programmu ietvaros, vai arī tajos kā pārstāvis ir iesaistījis kāds no institūta zinātniekiem. Pētnieciskais darbs un rezultātu izvērtēšana un salīdzināšana noris institūta lielākajā – divpusējā projektā ***Bulgārija un Latvija: nemateriālā kultūras mantojuma problēmas*** (koordinatores prof. Mila Santova un Dr. hist. Aija Jansone). Jāatzīmē, ka Bulgārijas kolēģi nemateriālā kultūras mantojuma apzināšanā, aizsardzībā un pētniecībā ir spēruši lielu soli uz priekšu, bet Latvijas puse tikai tagad ir pievērsusies šai tēmai. Tādēļ 2010. gada 8. jūlijā šī projekta ietvaros Rīgā LU Latvijas vēstures institūta etnologi kopā ar UNESCO Latvijas Nacionālo komisiju, LR Kultūras ministriju un Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūru organizēja metodoloģisko semināru ne tikai pētniekiem, bet arī plašakai sabiedrībai, lai iepazītos ar Bulgārijā īstenoto UNESCO pilotprojektu “Dzīvās tautas prasmes” un analizētu paveikto nemateriālā kultūras mantojuma aizsardzībā, izpētē, kā arī smeltos pieredzi šai jomā.

LU Latvijas vēstures institūta etnologi 2010. gadā turpināja darbu arī Eiropas Komisijas programmā ***eContentplus EDLocal*** – projektā ***Zudusi Latvija***, ievadot Etnogrāfisko materiālu krātuves datus Eiropas Digitālajā bibliotēkā *Europeana*.

Individuāli darbu starptautiskajos projektos turpināja arī arheologs Valdis Bērziņš projektā ***Submerged Prehistoric Archaeology and Landscapes of the Continental Shelf*** (ES COST programma) un bioarheologs Guntis Gerhards projektā ***Global History of Health Project*** (Ohio Valsts Universitāte, ASV).

2010. gadā valsts pētījumu programmā ***Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)*** LU Latvijas vēstures institūta 39 darbinieki uzsāka realizēt projektu Nr. 4 ***Cilvēks, sabiedrība, identitāte, valstiskums: vēstures un kultūras aspekti***, vad. Dr. hist. Guntis Zemītis. Projekta ietvaros notiek pētījumi par piecām aktuālām Latvijas vēstures tēmām:

- Okupācijas režīmi Latvijā un to sekas: politiskie, ekonomiskie, sociālie un etniskie aspekti. 1940–1990 (vad. D. Bleiere)
- Latvijas nacionālā valstiskuma veidošanās un attīstība. 1905–1940 (vad. J. Bērziņš)
- Tradicionālais un laikmetīgais Latvijas kultūrvidē. 19.–21. gadsimts (vad. A. Jansone)

- Etnogrāfisko materiālu digitalizācija un publikācija (vad. L. Vanaga)
- Latvijas iedzīvotāju etniskās un nacionālās identitātes un valstiskuma apziņas veidošanās līdz 19. gs. (vad. I. Ose)

Kopumā VPP ietvaros ir publicēta viena monogrāfija, viena enciklopēdija un viens rakstu krājums, vairāk nekā 20 zinātnisko rakstu (no tiem divi izdoti anonīmi recenzējamos izdevumos, seši – ārvalstu izdevumos, 14 – Latvijas izdevumos un četras interneta publikācijas). Ēvalda Mugurēviča sagatavotais izdevums “Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā” (Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 455 lpp.) iekļauts 2010. gada nozīmīgākajos Latvijas teorētiskās zinātnes sasniegumos. Ē. Mugurēvičs šo nozīmīgo avotu ir tulkojis no latīņu valodas, sarakstījis priekšvārdu un komentārus. LU Latvijas vēstures institūta zinātnieki par programmā izstrādātajām tēmām uzstājušies 14 reizes starptautiskajās konferencēs (Anglija, Baltkrievija, Beļģija, Krievija, Lietuva, Nīderlande, Polija, Spānija, Vācija, Zviedrija) un 12 konferencēs Latvijā. Salīdzinājumā ar citiem projektiem VPP tēmas tiek plaši atspoguļotas dažādās populārās lekcijās un sabiedriskās saziņas līdzekļos, tai skaitā 12 reize sniegtas intervijas radio un televīzijas pārraidēs.

2010. gadā uzsākās arī jauna pētnieciskā sadarbības projekta *Humanitāro zinātņu virtuālā enciklopēdija: personālijas, avoti, termini* realizācija, kurā ir apvienojušies četri LU humanitārie institūti – Latviešu valodas; Literatūras, folkloras un mākslas; Filozofijas un socioloģijas un Latvijas vēstures institūts. LU Latvijas vēstures institūts izstrādā “Latvijas vēstures terminu, avotu un personāliju datu bāzi” un projekta ietvaros tiek veidots “Latvijas arheoloģijas leksikons” un “Latvijas zinātnes vēstures personu rādītājs 1600–2000”. Četrpadsmit iesaistītie pētnieki projektā strādāja caurmērā 3–6 mēnešus. 2010. gadā galvenais uzdevums bija sastādīt šķirkļu sarakstus, izstrādāt piemērotāko programmatūru un apgūt datu ievadišanu. Projekta realizācijas gaitā jau ir uzsākta pat izstrādāto šķirkļu ievadišana, leksikonā ievietotas 9 publikācijas svešvalodās. Nav palicis novārtā arī arheoloģisko izrakumu lauka darbs, veikti četri nelieli arheoloģiskās uzraudzības darbi vai apzināšanas ekspedīcijas (T. Berga, M. Zunde, N. Jērumis, V. Bebre). Ar projekta līdzfinansējumu sagatavots izdošanai rakstu krājuma “Arheoloģija un etnogrāfija” 25. laidieni (sastādītāja A. Vilcāne). Paralēli darbam pie enciklopēdijas apakšprojekta dalībnieki 2010. gadā ar referātiem piedalījušies 19 starptautiskās un Latvijas mēroga konferencēs, publicējuši trīs rakstu krājumus, vienu ISI publikāciju, 47 zinātniskos rakstus Latvijas un ārzemju izdevumos un septiņus populārzinātniskos rakstus.

Kā jau apskata sākumā atzīmēts, 2010. gadā institūts realizēja vairs tikai piecus tematiskos projektus, no kuriem divi ir arheoloģijas nozarē, viens no tiem par Latvijas vēstures visagrākajiem periodiem, otrā apvienojušies pētnieki, kas strādā pie dzelzs un viduslaiku arheoloģijas tēmām. Savukārt vienā pētījumus veic bioarheologi, dendrohronologi un etnologi. Līdzīgi ir apvienojušies arī vēsturisko laiku pētnieki, no četriem projektiem atstājot divus.

Projekta *Totalitārisms Latvijā: politiskie un sociālie aspekti, personālijas (V. Munters)* (vad. Dr. hist. Irēne Šneidere) realizācijā iekļāvušies visi deviņi Padomju un nacistiskā režīma pētniecības nodaļas darbinieki, t.sk. seši doktori, divi zinātniskie asistenti un viens krājuma glabātājs. Nepietiekamā finansējuma dēļ neviens zinātnieks netika nodarbināts pilnā slodzē, bet tikai 4–8 mēnešus. 2010. gadā projektā strādāts pie nacistiskās Vācijas un Padomju Savienības okupācijas varas un pārvaldes sistēmas izpētes un V. Muntera krimināllietas tulkošanas un komentāru sagatavošanas. Rezultātā tika pārtulkota un izdota krievu valodā kolektīvā monogrāfija, kuras autori ir D. Bleiere, I. Šneidere un A. Žvinklis, publicēti seši zinātniskie raksti, no kuriem trīs ārzemju izdevumos. Nolasīti seši referāti zinātniskās konferencēs Latvijā un divi ārzemēs. Pētnieki aktīvi iesaistījās arī zinātnes popularizācijā, galvenokārt “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā” publicējot ap desmit grāmatu apskatu, recenziju u.c. informāciju. Kā atzīmē granta vadītāja I. Šneidere, kopumā gada plāns ir izpildīts, taču izpildītāji bija spiesti izmantot savus finansiālos līdzekļus, lai piedalītos zinātniskās konferencēs, kas notika citās pilsētās, strādātu ārvalstu bibliotēkās un arhīvos (K. Kangeris, J. Pavlovičs, E. Everts).

Dr. hist. Munta Auna vadītajā projektā *Sociālpolitiskās un ekonomiskās vēstures problēmas Latvijā jaunajos un jaunākajos laikos 16.–20. gs.* apvienojušies Viduslaiku, agro jauno laiku un jaunāko laiku nodaļas pētnieki (kopumā 11 cilvēki, no tiem 10 doktori un 1 krājuma glabātājs), noslodze 3–6 mēneši. Senākā posma pētnieku grupa strādā galvenokārt pie Kurzemes hercogistes vēstures (16.–19. gs.) problemātikas, bet otra grupa pievērsusies 1900.–1940. gada iekšpolitikas, ārpolitikas u.c. jautājumiem. Projekta ietvaros nolasīti septiņi zinātniskie referāti, to skaitā arī Maskavā (Krievija), publicēti 23 zinātniskie raksti un vēl astoņi jaunāko grāmatu apskati, recenzijas.

Projektā *Latvijas 13.–21. gadsimta kultūrvēsturiskā mantojuma etnogrāfiskā, dendrochronoloģiskā un bioarheoloģiskā izpēte* (vad. Dr. hist. Guntis Gerhards), kā jau izriet no nosaukuma, apvienojušies triju vēstures disciplīnu speciālisti. Etnogrāfijā turpinājās darbs pie pētījumiem par tautas lietišķās mākslas attīstību 20.–21. gadsimtā, tai skaitā arī par trimdas daiļamatniecības vēsturi. A. Karlsonē strādāja, lai pabeigtu pētījumu par jostveida audumiem. Etnoloģijas jomā lielākoties pētīti etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā. Etnogrāfisko materiālu krātuvē veikta Latgales 20. gs. vidus etnogrāfisko ekspedīciju materiālu atšifrēšana un sagatavošana publicēšanai.

Dendrochronoloģijā veikta Rīdzenes krasta koka nostiprinājumu konstrukciju datēšana, noteikta pat kokmateriālu iespējamā ņemšanas vieta. Turpināta arī citu Latvijas vēsturisko ēku datēšana pēc paņemtajiem koksnēs paraugiem.

Bioarheoloģisko pētījumu jomā 2010. gadā veikta Jelgavā un citviet arheoloģiskajos izrakumos iegūtā antropoloģiskā materiāla inventarizācija un analīze. Kopumā projektā iesaistītie 11 darbinieki (6 zinātnieki un 5 krājumu glabātāji), kas strādāja 2,5–10 mēnešu noslodzē, publicējuši astoņus dažāda apjoma rakstus un nolasījuši 17 referātus gan zinātnis-

kās konferencēs, gan ar kultūras mantojumu saistītos semināros un citos pasākumos.

Projektā *Sabiedrības un materiālās kultūras mijiedarbība akmens un metālu laikmetā Latvijas teritorijā* (vad. Dr. habil. hist. Andrejs Vasks) iesaistīti tikai seši izpildītāji, no tiem pieci doktori un viens zinātniskais asistents, nodarbinātība 3–6 mēneši. Pētnieki publicējuši 16 zinātniskos rakstus, no tiem trīs iespiesti anonīmi recenzējamos izdevumos, bet viens (I. Lozes) – prestižajā starptautiskajā BAR (Britu arheoloģijas ziņojumi) sērijā. Konferencēs Latvijā un ārzemēs nolasīti astoņi referāti, divi no tiem Vācijā. Paralēli kabineta darbam apzināšanas ekspedīcijas laikā Salacas upes krastos veikti zemūdens pētījumi pie Riņņukalna un Kaulēnkalna apmetnēm, arī Užavas upē pie Sises ciema (Ventspils novads), vēl norisuši arheoloģiskie izrakumi Mežītes pilskalna apmetnē (A. Vasks, I. Lazdiņa).

Projektā *Materiālās un garīgās kultūras attīstība Latvijā vēlajā dzelzs laikmetā un viduslaikos* (vad. Dr. hist. Antonija Vilcāne) iesaistīti astoņi izpildītāji, no kuriem tikai trīs doktori, divi zinātniskie asistenti un trīs krātuves darbinieki, nodarbinātība 3–6 mēneši. Projekta ietvaros 2010. gadā nolasīti 13 referāti (4 ārzemēs), publicēti 11 zinātniskie raksti, pieci grāmatu un konferenču apskati u.c. Vadīti arheoloģiskie izrakumi pilskalnā Riekstu kalnā Cēsis (Z. Apala), Mežītes pilskalna apmetnē (I. Lazdiņa, A. Vasks), organizēti pārbaudes izrakumi Tukuma novada “Biseniekos”, veikta arheoloģiskā apzināšana Smārdes novada Lustūžkalnā (R. Brūzis).

I. Lazdiņa 2010. gadā uzrakstījusi un aizstāvējusi maģistra darbu “Vīriešu jostas Austrumlatvijas vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā” un iestājusies doktorantūrā.

Lai gan institūta darba pārskats aplūkots pēc realizētajiem projektiem, tomēr atsevišķi jāatzīmē institūta triju krātuvju darbs, bez kura nebūtu iespējami zinātniski pētniecisko darbu rezultāti. 2010. gadā visas krātuves noris jauniegūto materiālu un, protams, arī esošo kārtošana, izpēte, kā arī avotu ievadīšana un elektronisko sarakstu sastādīšana.

2010. gadā institūts organizēja tikai divas vietējās konferences. 28. aprīlī notika kārtējā – 35. atskaites sesija par arheologu, antropologu un etnogrāfu pētījumiem Latvijā 2008. un 2009. gadā, kurā referēja astoņi institūta zinātnieki un četri citu pētniecisko iestāžu pārstāvji, tajā piedalījās vairāk nekā 150 klausītāju.

LU Latvijas vēstures institūts 2010. gadā kopā ar Ikšķiles novada domi, Ikšķiles kultūras biedrību “Zaļās salas” un Latvijas evaņģēliski luterisko baznīcu sarīkoja konferenci, vēltītu Ikšķiles 825 gadu jubilejai, kurā ar referātiem uzstājās M. Auns, G. Zemītis.

2010. gada februārī LU Latvijas vēstures institūta pētniecei un “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” atbildīgajai redaktorei Inetai Lipšai par labāko promocijas darbu humanitāro un sociālo zinātņu grupā tika piešķirta LU 2009. gada balva par sasniegumiem zinātnē.

Samazinātais finansējums vissmagāk atsaucas uz vēstures grāmatu izdošanu un zinātniskajiem komandējumiem. Tā 2010. gadā izdoti tikai trīs rakstu krājumi, viena enciklopēdija, avota tulkojums ar komentāriem un viens promocijas darba kopsavilkums. Ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansiālu

atbalstu institūts spēja izdot visus četrus “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” numurus. Kopumā publicēti gandrīz 70 zinātniskie raksti, sešu zinātnisko konferenču tēzes, 36 konferenču, grāmatu apskati un recenzijas, kā arī citas ar zinātnes dzīvi saistītas informācijas, vairākas populāras publikācijas vietējos žurnālos un laikrakstos.

Tomēr, lai cik nav bijuši grūti laiki, vēstures institūts pastāv jau 75 gadus. Atzīmējot institūta dibināšanu, kas notika 1936. gada 14. janvārī, visā 2011. gada garumā institūts atskatīšies uz paveikto darbu, publicējot dokumentus, rakstus, attēlus “Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā”. Publikāciju cikls tika aizsākts jau 2010. gada žurnāla ceturtajā numurā.

Novēlēsim institūtam jubilejā vēl ilgus pastāvēšanas gadus, nozīmīgus un fundamentālus pētījumus Latvijas vēsturē, atzinību Latvijas sabiedrībā un atpazīstamību pasaulē.

Viktorija Bebre

STARPTAUTISKA KONFERENCE “ATCEROTIES OTRO PASAULES KARU. MONUMENTI UN MUZEJI CENTRĀLAJĀ UN AUSTRUMEIROPĀ”

Vēsturiskā atmiņa šodien ir ļoti populārs pētniecības temats. Iemesls acīmredzot slēpjas kā paša fenomena, tā arī pētniecības starpdisciplinārajā raksturā. Vēsturiskās atmiņas pētniecība nodarbojas ar to, kā atmiņa tiek sociāli konstruēta (veidota) un kā šajā procesā piedalās gan atsevišķi indivīdi, gan sabiedrības interešu grupas, gan arī politiķi un profesionāli vēsturnieki. Spriedze starp vēstures zinātni, kas cenšas būt objektīva un kritiska, un kolektīvo vēsturisko atmiņu, kas neizbēgami ir subjektīva un selektīva un saistīta ar šodienas problēmām, turklāt atrodas attiecīgā brīža politisko noskaņojumu un vajadzību ietekmē, liek vēsturniekiem nereti ar aizspriedumiem uztvert vēsturiskās atmiņas fenomenu kā kaut ko traucējošu, kam ir maz kopīga ar akadēmisku vēstures pētniecību. Tomēr akadēmiskā vēstures zinātne pati ir daļa no vēsturiskās atmiņas veidošanas procesa, un negativisms nereti izriet no vēlēšanās un nespējas to kontrolēt. Vienlaikus arī vēsturnieki kā izziņas avotu radītāji un eksperti, kā cilvēki ar noteiktiem politiskiem uzskatiem dod savu ieguldījumu valsts centienos veidot kādu kopēju nāciju saliedējošu vēstures naratīvu (t.s. atmiņas politika). Muzeji un pieminekļi ir sava veida krustpunkts, kurā akadēmiskās vēstures zinātnes objektivitāte saskaras un nereti konfrontē ar valstsvīru centieniem izmantot vēsturi politisku mērķu labad un sabiedrības kolektīvo vēsturisko atmiņu. Būtībā vēsturiskā atmiņa ir pastāvīga un neizbēgama konflikta arēna. Konflikts ir starp valstīm, kas bijušas iesaistītas attiecīgajos vēstures notikumos, un konflikts ir katras valsts sabiedrības iekšienē. Konflikts pastāv arī starp daudzajām individuālajām un grupu kolektīvajām atmiņām un vēlmi radīt kopīgu stāstījumu, kas būtu pieņemams visai sabiedrībai vai vismaz tās vairākumam. Otrā pasaules kara